Жадамбын Төмөрхуяг
Амарбаярын Шагдарсүрэн

БАРУУН МОНГОЛ АРДЫН ДУУ ХӨГЖИМ

(Шиньжаны буюу Зүүнгарын Ойрад Монгол)

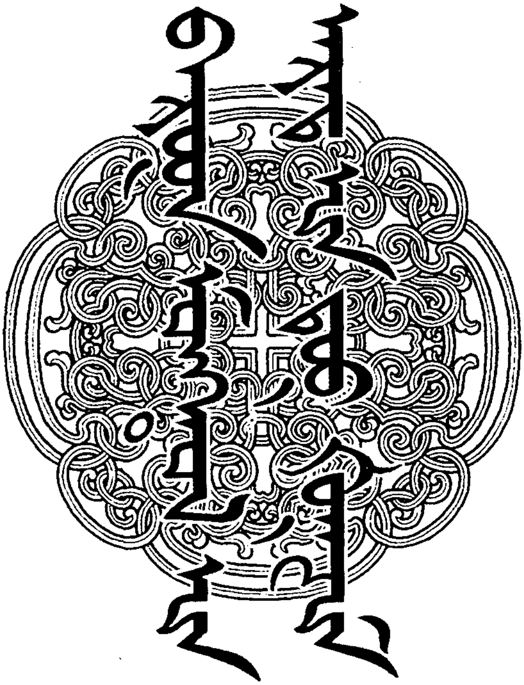

Цуврал

I

Улаанбаатар хот
2013 он

БАРУУН МОНГОЛ АРДЫН ДУУ, ХӨГЖИМ НОМЫН ГАРЧИГ

Тод үсгийн цагаан толгой 2

Гарчиг 3

Өмнөх үг 7

Баруун Монгол ардын шошдор (богино) дуу 10

1. Торгууд нутаг (А.Шагдарсүрэн) 11
2. Аав минь сайхан (Зангуу) 12
3. Аав ээж минь (Тумгай) 13
4. Аав ээж хоёр (Зангуу) 14
5. Аавынхаа гэрт байхдагаан (Зангуу) 15
6. Ааль сайтай явийч (Тумгай) 16
7. Аваад ирээч баруун гараан (Шивээн, Баянбат) 17
8. Авдар хадын ёроол (Тумгай) 18
9. Адуун дундаан халиахул (Тумгай) 19
10. Адуунд байгсан бор 20
11. Алаг морион ягадаг билээ (Өлзий) 21
12. Алимтай гол (Өлзий) 22
13. Алтаар бүрэгсэн авдар (Зангуу) 23
14. Алтайн ааруулын амт сайхан 24
15. Алтайн уулын оройд (Зангуу) 25
16. Алтан даннагийн шарга 26
17. Алтан иштэй тонгорог (Тумгай) 27
18. Алтан товч (Тумгай) 28
19. Алтан шаргаан унахуулаа 29
20. Алчуур минь ягасан бэ (Очин) 30
21. Альхи багын цэцэг билээ чи (Бадралт, Тумгай) 31
22. Аман цагаан халтар 32
23. Амрагийгаан аваад ирлээ би (Бадралт, Урнаа) 33
24. Арван тавны сар (Цагаан) 34
25. Аргамаг унаган халиун 35
26. Аргамагийн шинжтэй алаг нүдэн хээр 36
27. Арзын чинь амт (Цагаан) 37
28. Ах дүүгийн энэрэл (Тумгай) 38
29. Ах нар минь (Тумгай) 39
30. Ацаалаад гаргагсан ацаа (Уламсаа) 40
31. Ачтай ээж минь (Оюунцэцэг) 41
32. Бадам хамарын аргаль 42
33. Бараа (Гоо) 43
34. Баянцагаан уул 44
35. Баяртай чимээн ирнэ (Тумгай) 45
36. Би чинь юундаан дандана (Зангуу) 46
37. Бичилингийн бургасан 47
38. Бичкэн хан хээр 48
39. Бичкэн цагаан ботгон 49
40. Богд сайрын орой 50
41. Богцын гурван даваа (Шургаа) 51
42. Болдог тэр минь (Бадам) 52
43. Бөмбөрчин нэгдүгээр хувилбар (Тумгай) 53
44. Бөмбөрчин хоёрдугаар хувилбар (Тумгай) 54
45. Будан юунд татна (Урнаа) 55
46. Булингарын бут 56
47. Бурхан шажины огторгуй 57
48. Буттай газрын бүргэд 58
49. Бэлэгээн өгсөн алчуур (Шургаа) 59
50. Бэр балай. Хасаг ардын дуу (Доодог) 60
51. Бэрээвэн Галдан сүм 61
52. Гагцхан сэтгэл таньдаан шүү (Живээн) 62
53. Галданба өнгөлөг (Бадам) 63
54. Галзан хоо 64
55. Гангар гунгар галуу шувуу (Зангуу) 65
56. Гацууртын эхэнд 66
57. Гоож Нянгаа (Өлзий, Намсуу) 67
58. Гумдолтай (Тумгай) 68
59. Гунан халтар луус 69
60. Гунан хар хээр 70
61. Гэрийн ард гишүүн байна (Тумгай) 71
62. Дааган дэлтэй хар 72
63. Давхар хар үүлэн 73
64. Довонтой газар (Намсуу) 74
65. Долоон уулын даваа 75
66. Дөрвөлжин сайртай шарга 76
67. Дүү нараан байна гэж бодлоов би (Гоо) 77
68. Дээшүүр (Зангуу) 78
69. Жаавай, Баастай хоёр (Тумгай, Даймаа, Сайхаа, Маадгай) 79
70. Живэртэй шарга морин 82
71. Жиру. Татар ардын дуу (О.Доодог) 83
72. Жирэлзэж харагддаг 84
73. Жороо борын тарганд 85
74. Жороо хар мажаалай (Т.Өлзийбаяр) 86
75. Жуулайр (Чулуунбат) 87
76. Заан өнгөтэй шаргал 88
77. Зангираад байна (Тумгай) 89
78. Зандан харгайн мөөг 90
79. Зээгүй сайхан зээрд 91
80. Ижил голын ус 92
81. Ийм сайхан сэтгэл 94
82. Ирвэс хээрээн унахуулаа 95
83. Их бага хээр 96
84. Их Сэтэртийн харгайд 97
85. Килин сайхан хар 98
86. Магнайдаан таньтай бичкэн нь хөөрхий (Тумгай) 99
87. Манай ах нар мэнд юу (Тумгай) 100
88. Манасын гол (Зангуу) 101
89. Маргад уулын цэцэг 102
90. Минжийн хангайн буга 103
91. Миний муугийн заяа (Тумгай) 104
92. Монгол нутаг сайхан (Тумгай) 105
93. Морин минь (Цагаан) 106
94. Мөнхэвийн чинь ёроолд (Тумгай) 107
95. Мун голын модон 108
96. Мэлмэлзэнэ (Цагаан) 109
97. Мэндийг сураад ирлээв 110
98. Мэргэн дүү нар (Зангуу) 111
99. Наад голын эхэн 112
100 Найман сарын навч 113
101. Намайг битгий мартийч. Нэгдүгээр хувилбар (Тумгай) 114
102. Намайг битгий мартийч. Хоёрдугаар хувилбар (Тумгай) 115
103. Намын улаан модон 116
104. Наран тойлтэй хээр 117
105. Нарин бага шарга 118
106. Нарин зээгийн эхэн 119
107. Нарин хөх жинс 120
108. Нарихан сайхан хээр 121
109. Нарнаан дор (Зангуу) 122
110. Номын хаан Зонхова 123
111. Нужин халтар морин 124
112. Нутаг санагдана нэгдүгээр хувилбар (О.Доодог) 125
113. Нутаг санагдана хоёрдугаар хувилбар (Бадралт, Цэцэг) 126
114. Нуурын усан 127
115. Нэрийг хэл (Урнаа) 128
116. Овоот 129
117. Өндөр зээрийн шил 130
118. Өндөр хангай (Тумгай) 131
119. Өндөр хангайн шил 132

120. Өргөн их Ижил зайг 133
121. Саарaлтайгаан болохул (Цэцэг, Баянгол) 134
122. Савар дин дин нэгдүгээр хувилбар (Доодог) 135
123. Савар дин дин хоёрдугаар хувилбар (Цагаан) 137
124. Савардан бий (Доодог) 138
125. Сайн саарал морин 139
126. Сайхан өндөр уул 140
127. Сайхан тохойн шуурай 141
128. Салхин жигүүртэй шувуун (Урнаа) 142
129. Санаад ирлээв би (Цагаан) 143
130. Сар газраас харагддаг 144
131. Сарвах дээр тариа цацлаа 145
132. Саяг саяг саарал (Тумгай) 146
133. Согоо чихтэй шарга 147
134. Сонсоод суулгүй яахав (Тумгай) 148
135. Сул дэлтэй хээр (Цэцэг) 149
136. Сэргэлэн чихтэйг 150
137. Сэтгэлийг яая би (Тумгай) 151
138. Сээр сайгийн эхэнд 152
139. Сээрийн харгайн сүүдэрт (Чулуунбат, Намсуу) 153
140. Таван давааг давахул (Тумгай) 154
141. Таван талтай лимбэ (Тумгай) 155
142. Таж торгон (Живээн) 156
143. Талибуу салаагийн ташуу 157
144. Талибуу салаагийн эхэнд 158
145. Талкийн экэн хөтөлд 159
146. Тамхийг чинь татахул (Тумгай) 160
147. Танайд ирсэн хэн бэ (Тумгай) 161
148. Тарган хээр морин 162
149. Тахил уулын орой (Зангуу) 163
150. Товшуурыг чинь цохихул (Цагаан) 164
151. Тольтой мөнгөн хазаар (Зангуу) 165
152. Торлогсон Торгуудын дуун 166
153. Төмөр цоргын эхэн 167
154. Төрийн ёсоор болоё (Цагаан) 168
155. Түнгэ дотор төрөгсөн (Шургаа) 169
156. Турман голын туулай нэгдүгээр хувилбар 170
157. Турман голын туулай Хоёрдугаар хувилбар 171
158. Туулай борын тоосон (Гоо) 172
159. Түүний дунд онч нь байна (Зангуу) 173
160. Тэмээтэй болохул (Зангуу) 174
161. Тэнгисийн усан 175
162. Улаан алим, цагаан алим (Тумгай) 176
163. Улаан булагийн эхнээс 177
164. Улаан Манутын дарсан 178
165. Улаан торгон түнтэг (Бадам) 179
166. Улаан хадын усан 180
167. Улаан хээр морин нэгдүгээр хувилбар 181
168. Улаан хээр морин Хоёрдугаар хувилбар 182
169. Улаан хээрийн тарганд (Хорлоо) 183
170. Улаан эрээтэй алчуур (Сайхан) 184
171. Унаад гаргасан моринд чинь 185
172. Урнаа хүүхний юунд дурлана (Зангуу) 186
173. Уруулын чинь улаанд (Өлзий) 187
174. Үрүүнээн сөөгийн чинь зүүдэнд (Шургаа) 188
175. Уулын дундаан халиахула (Тумгай) 189
176. Уулан дээр гарлаав (Цагаан) 190
177. Улaндаа ургасан улаан ягаан цэцэг (Бадралт, Тумгай) 191
178. Үүлэн солонго бор 192
179. Уядаад гэртээн сууна чи (Тумгай) 193
180. Уяхан гилгэр (Тумгай) 194
181. Уяхан хонгор салхин 195
182. Хаан бүрдийн тахь 196
183. Хаан уулын орой 197
184. Хаврын салхин 198
185. Хай дин дин дин ганхалдаг (Зангуу) 199
186. Хайгаад ирдэг дүү нар тань байна (Тумгай) 200
187. Хайгаад ирлээв би (Зангуу) 201
188. Хангайн эхэн шил 202
189. Хар голын эхэнд (Тумгай) 203
190. Хар нүдэн хонгор минь. Уйгур ардын дуу (О.Доодог) 204
191. Хар үүлэн гарва 205
192. Хар халтар морин (Өлзий, Тумгай) 206
193. Хар хар морин (Тумгай) 207
194. Хар хээрийн тарганд (Тумгай) 208
195. Хараадай (Тумгай) 209
196. Хараан унаад (Хорлоо) 210
197. Харгай модыг хажуугаар нь зүсвэл (Өлзий) 211
198. Харийн нутаг (Цэцэг) 212
199. Хоёр борын тарганд 213
200. Хожтой болов (Тумгай) 214
201. Хойн жороо бор 215
202. Хонгор минь (Өлзий,Тумгай) 216
203. Хонгор минь. Хөх Мончаг ардын дуу (Тайван) 217
204. Хонгор минь (Тумгай) 218
205. Хонгор олонгийн шуурай 219
206. Хонгор чамдаан (Бадам) 220
207. Хонгор шар (Тумгай) 221
208. Хоогийн тарганд 222
209. Хоюулаан сууя (Тумгай) 223
210. Хөвчийн өндөр уул 224
211. Хөлхөлзсөн хүрэн (Зангуу) 225
212. Хөх торгон алчуур (Тумгай) 226
213. Хөх хадын ирмэг дээр (Тумгай) 227
214. Хөхөлжиргэн өнгөтэй бор 228
215. Хүдэр хүдэр хүрэн (Тумгай) 229
216. Хүл морион унаад (Зангуу) 230
217. Хустайн шивар (Цагаан) 231
218. Хэнтэйгээн наадна (Урнаа) 232
219. Хээзирдийн эхнээс 233
220. Хээр халтар морин 234
221. Хээр хээр жороо (Тумгай) 235
222. Хядан уулын орой 236
223. Хядан уулын шил 237
224. Цагаан аман дээр гарахлаар (Урнаа) 238
225. Цагаан зээрийн шилд 239
226. Цагаан овоон чансу 240
227. Цагаан өргөө. Хөх Мончаг (Тайван) 241
228. Цагаан Түнгэ (Өлзий) 242
229. Цагаан шархал морин 243
230. Цагаан ямаагаа саахуул (Бүрэнбат, Шургаа) 244
231. Цастай уулын гэрээсөн (Тумгай) 245
232. Цахар найман хошуу 246
233. Цоохор шихэр (Намсуу) 247
234. Цэлэн хөх начин шонхор 248
235. Цэцгэй болсон дүү нар минь (Тумгай) 249
236. Чамаар юугаа хийх вэ (Чулуунбат, Намсуу) 250
237. Чамаас ондоо хэн минь байна (Урнаа) 251
238. Чи бидэн хоёр (Тумгай) 252
239. Чи чинь ягасан наашир (Урнаа) 253
240. Чимэг (Зангуу) 254
241. Чинийхээн төлөө (Тумгай) 255
242. Чихэн нуурын хөвөөнд 256
243. Чөдөртөөн дасагсан шарга 257
244. Шаазан туурайтай шарга (Зангуу) 258
245. Шанд худгийн усан 259
246. Шанхан өндөр ууланд 260
247. Шар борын дарлага (Гоо) 261
248. Шар хадын бүргэд 262
249. Шар хээр морин (Эрдээ) 263
250. Шахаад гүрэгсэн гижэг (Намсуу) 264

NIEDERSÄCHS. STAATS. U. UNI. BIBLIOTHEK GÖTTINGEN

251. Шингэн дэлтэй халиун 265
252. Эврээн муугийн заяа (Бадам) 266
253. Эврээн тааваар сууя гэлээв би (Зангуу) 267
254. Эгч дүүгийн энэрэл 268
255. Эмч нь ягасан мэргэн бэ. Нэгдүгээр хувилбар 269
256. Эмч нь ягасан мэргэн бэ. Хоёрдугаар хувилбар 270
257. Энхрий чинийнээн захидал (Тумгай) 271
258. Эрвэн эрвэнгийн жороо 272
259. Эхний *цагаан түнгэнд (Тумгай)* 273
260. Ээж минь санагдана (Цэцэг) 274
261. Ээжийн ачийг яганаа даа (Тумгай) 275
262. Юлуу голын тэмүсүн 276
263 Ягасан алиа дүү нар вэ (Зангуу) 277
264 Яги яги яг (Зангуу) 278

Баруун Монголын уртын дуу

1. Агсам хээр морин (Ө.Кинзэ) 280
2. Алаг Алтайн шил (Б.Балжид) 281
3. Алтайн ааруул (Ө.Кинзэ), (Зангуу) 282
4. Алтны өнгөтэй шарга. Нэгдүгээр хувилбар 283
5. Алтны өнгөтэй шарга. Хоёрдугаар хувилбар 284
6. Ар дээрээн гарахул (Уламсаа) 285
7. Аргамаг сайхан улаан (Т.Жулжаа) 286
8. Аргамагийн байдалтай алаг (Зангуу) 287
9. Арцтай мусар (Цагаан) 288
10. Арын өндөр модонд (Найдаа,Самжав, Цагаан, Зангуу, Гоо, Цэцэг) 289
11. Арын Хангайн саадаг (Ө.Кинзэ) 290
12. Бага харгайн эхэн (Ө.Кинзэ) 291
13. Бадам хамарын аргаль (Ө.Кинзэ) 292
14. Бар л гисмар (Эрдэнэжав) 293
15. Баруун салаан буга (Бүзээ) 294
16. Бах чинь ханав уу (Өлзий) 295
17. Бичилингийн бургасан.Нэгдүгээр хувилбар 296
18. Бичилингийн бургасан. Хоёрдугаар хувилбар 297
19. Богд Чингис (Жулжаа) 298
20. Бор цээжинд бодлаан орва (Уламсаа) 299
21. *Борталаас гарахдаан (Зангуу)* 300
22. Борталын уул (Ө.Кинзэ) 301
23. Бөмбөр бөмбөр модон (Эрдэнэжав) 302
24. Буган биетэй халтар. Нэгдүгээр хувилбар 303
25. Буган биетэй халтар. Хоёрдугаар хувилбар 304
26. Будал уулын орой (Ө.Кинзэ) 305
27. Бургастайн булгийн усан.Нэгдүгээр хувилбар 306
28. Бургастайн булгийн усан.Хоёрдугаар хувилбар 307
29. Бургастайн эхэн (Ө.Кинзэ) 308
30. Бутаар гүйгсэн буга (Зангуу) 309
31. Буян ихтэй Бортал (Цагаан) 310
32. Бээжин гол (Самажав) 311
33. Гантөмөр (Зангуу) 312
34. Гоо дуутай хөхөг (Ө.Кинзэ) 313
35. Гоо чандалын усан (Ө.Кинзэ) 314
36. Гүн өнгөтэй зээрд (Найдаа) 315
37. Гурван согтуугийн эхэнд (М.Сайнбаяр) 316
38. Гэсэрийн оронд хувилсан (Ө.Кинзэ), (Найдаа) 317
39. Дааган дэлийн шуурай (Ө.Кинзэ) 318
40. Давхар цагаан үүлэн (Сайхаа) 319
41. Давхар шүдэн хээр (Ө.Кинзэ) 320
42. Далбалзагсан бор (Ө.Кинзэ) 321
43. Дардант гэдэг даваа (Найдаа) 322
44. Дархын өндөр харгай (Бүзээ) 323
45. Дүүвэр бор морин (Ө.Кинзэ) 324
46. Жаргалтайхан хангай (Ө.Кинзэ) 325
47. Живэртэй шарга морин (Ө.Кинзэ) 326
48. Жингийн модон (Зангуу) 327
49. Жороон жороо (Самажав) 328
50. Зах Жаргалангийн голоос (Зангуу) 329
51. Зах салаагийн эхэн (Ө.Кинзэ) 330
52. Зүр цоохор морин (Чуухээ) 331
53. Зүрхэн хойн эхэн (Цагаан) 332
54. Зэгэл хар модон (Зангуу) 333
55. Ижил зайгийн ус (Ө.Кинзэ) 334
56. Ижилийн шар тохой (Ө.Кинзэ) 335
57. Манан Тулдын *усан (Бүзээ)* 336
58. Марал хүзүүтэй хүрэн (Чуухээ) 337
59. Машийн өндөр элкэний хөмсөг (Ө.Кинзэ) 338
60. Минжин хангайн буга (М.Сайнбаяр) 339
61. Мөнгөн бэлзэг (Зангуу) 340
62. Мөстийн даваа (Бадам) 341
63. Мэлцэг гэдэг газар (Урнаа) 342
64. Найман гэдэг модон (Зангуу) 343
65. Намрага ихтэй харгай (Ө.Кинзэ) 344
66. Намын улаан бураа (Ө.Кинзэ) 345
67. Наран талдаан хандсан (Уламсаа) 346
68. Нарийн говийн зээрд (Ө.Кинзэ) 347
69. Нарихан шархал морин (Ө.Кинзэ) 348
70. Нарны багахан шарга (Ө.Кинзэ) 349
71. Орги шархал (Цагаан) 350
72. Өмнөөс гаргасан наран (Ө.Кинзэ) 351
73. Өндөр замын шил (Ө.Кинзэ) 352
74. Өндөр хангайн буга (Ө.Кинзэ) 353
75. Өнчин хөвүүн (Өлзий) 354
76. Рашаантын голын эхнээс (Ома) 355
77. Сайрмын нуурын усан (Оролмаа) 356
78. Санагдан гэгүүлнэ (Цэцэг) 357
79. Саран төөлтэй саарал (Ома) 358
80. Саяг саяг саарал (Ө.Кинзэ) 359
81. Солибоо дэлтэй халтар (Найдаа) 360
82. Сэгэр сайрын туулай (Ө.Кинзэ) 361
83. Сэгэр сайгийн эрэг (М.Сайнбаяр) 362
84. Сээртээн ургасан сэнсэлсэн сайхан харгай (Зангуу) 363
85. Тарган шархал морин (Б.Сакеш) 364
86. Тас хөндийн нутаг (Найдаа) 365
87. Ташуу талбайн бөөрөг (Ө.Кинзэ) 366
88. Толботой бор морин (Самажав) 367
89. Торомтайхан газар (Ө.Кинзэ) 368
90. Тошилогтой голын тошилог (Зангуу) 369
91. Төөлтэй хар морин (Зүдэй) 370
92. Төөлтэй шиг хар (Зангуу) 371
93. Туламан өнгөтэй улаан (Найдаа) 372
94. Тунгалаг нуурын хөвөө (Ө.Кинзэ) 373
95. Турман голын туулай (Ө.Кинзэ) 374
96. *Тууны өнгөтэй улаан (Самажав)* 375
97. Улаан булагийн усан (Найдаа) 376
98. Унаган сайхан улаан (Самажав) 377
99. Уран Таннайн цулбуур (Зүдээ) 378
100. Үрээ бичкэн зээрд (Ө.Кинзэ) 379
101. Үрээн цайвар зээрд. Нэгдүгээр хувилбар (Ө.Кинзэ) 380
102. Үрээн цайвар зээрд. Хоёрдугаар хувилбар (Цагаан) 381
103. Уужим уужим (Найдаа) 382
104. Ууржмын сайхан булган хангай (Найдаа) 383
105. Үүлэн солонго бор. Нэгдүгээр хувилбар (Ө.Кинзэ) 384
106. Үүлэн солонго бор. Хоёрдугаар хувилбар (Цагаан) 385
107. Хадар бологсон хар. Нэгдүгээр хувилбар (Ө.Кинзэ) 386
108. Хадар бологсон хар. Хоёрдугаар хувилбар (Цагаан) 387
109. Хайчин чихтэй хар (Зангуу) 388
110. Халиагаад хоцорва (Тумгай) 389
111. Хангайн өндөр шилд (М.Сайнбаяр) 390
112. Хар хилэнгийн тогоруу (Самажав) 391
113. Хар эрээн харцгай (Эрдэнэжав) 392

114. Хараадай шувуун (Ө.Кинзэ) 393
115. Харгайн өндөр болвачэ (Уламсаа) 394
116. Хоёр даваа (Самажав) 395
117. Хоёр хадын хооронд (Б.Сакеш) 396
118. Хоёр шилийн эхэнд (Ө.Кинзэ) 397
119. Хойн шархал морин (Ө.Кинзэ) 398
120. Хонгор минь (Өлзий) 399
121. Хоюулаан хамтдаан жиргая (Цэцэг) 400
122. Хөвөн цагаан үүлэн (Цагаан) 401
123. Хөлгүй хөнхөс (Цэцэг) 402
124. Хөөн түргэний хөх бор (Ө.Кинзэ) 403
125. Хөх тохойн эхэнд (Зангуу, Найдаа, Мудаа, Пүрэвжав) 404
126. Хүдэр гэдэг хөх бор (Самажав) 405
127. Хүдэр ядар хүрэн (Пүрэвжав) 406
128. Хурдан хар морин (Ө.Кинзэ) 407
129. Цагаан аман дээр гарахул (Зангуу, Цэцэг), (Урнаа) 408
130. Цагаан тохойн нутаг (Ө.Кинзэ) 409
131. Цагаан Хангайн даваа (Зангуу) 410
132. Цагаан шархал морин (Х.Хишигт), (Самажав) 411
133. Цагаан шархал морин (Цагаан) 412
134. Цагаахан живэртэй цагцхай (Ө.Кинзэ) 413
135. Цайвар хээрийн гишгэдэл (Ө.Кинзэ) 414
136. Цэгээн дэлтэй цавьдар (Ө.Кинзэ) 415
137. Чамайгаан ягадаг билээ (Өлзий) 416
138. Чилдэн халиун морин (Даваа) 417
139. Чингитийн чинь эхэнд (Бадам) 418
140. Чоно чихтэй хээр. Нэгдүгээр хувилбар (Ө.Кинзэ) 419
141. Чоно чихтэй хээр. Хоёрдугаар хувилбар (Уламсаа) 420
142. Шар толийн бургасан (Ө.Кинзэ) 421
143. Эгцхэн дэлтэй хээр (Ө.Кинзэ) 422
144. Ээжийн үр (Өлзий) 423
145. Ястайхан хүрэн (Бүзээ) 424

Баруун Монголын тууль, ерөөл магтаал, бүүвэйн дуу, тойг

1. Арван хоёр жилийн магтаал (Зангуу) 426
2. Бүүвэй, бүүвэй (Зангуу) 427
3. Бүүвэй, бүүвэй (Цагаан) 428
4. Бүүвэйлдэй (Зангуу) 429
5. Жангарын магтаал 430
6. Жангарын нэр цол болон таван зүсэн малын хайлага 432
7. Жангарын хатны хайлага (Цэрэн) 434
8. Жангарын хүлгийн хайлага (Цэрэн) 435
9. Жангарын язгуурын гаралын хайлага (Цэрэн) 436
10. Сүмийн магтаал (Цагаан) 437
11. Тахилын ерөөл (Маадгай) 438
12. Тойг тойг (Цагаан) 439

Баруун Монголын зохиолын дуу

1. Алтай Хангай Урианхай нутаг (О.Доодог) 441
2. Жингийн тэмээ (А.Шагдарсүрэн, О.Доодог) 443
3. Манай малчид сайн болва (О.Доодог) 444
4. Товшуур минь (Ж.Доржаараа, О.Доодог) 446
5. Хөвүүн минь ээждээ (О.Доодог) 448

Нэр дээдлэхийн учир 449

Шиньжаны газрын зураг 453

Шиньжан Уйгарын өөртөө засах орноор зорчисон тэмдэглэл -1 456

Шиньжан Уйгарын өөртөө засах орноор зорчисон тэмдэглэл -2 464

Шиньжан дахь Ойрад Монголын соёлын өв тээгчид 480

Баруун Монгол ардын дуу, хөгжим номын DVD -д орсон дуу, дүрс бичлэг 482

ӨМНӨХ ҮГ

Нидерландын дипломатч, хятад судлаач Карл Баркман Ижил мөрний Торгуудуудын тухай "Mandate" хэмээх роман бичсэн бөгөөд уг номын эхэнд "Дотнын найз, Торгуудын гүнж Ниржидмаадаа зориулав" гэжээ. Ниржидмаа нь Ван хаан Тоорилын угсааны Торгуудын сурвалжит гүнж бөгөөд XX зууны эхэнд Өрнийн их соёлт Парист талын Монгол бүсгүйн гоо үзэсгэлэн, цэцэн ухаан, цог жавхааг гайхуулж явжээ.

28-тай Ниржидмаа.

Энэ зургийг 1930-аад оны дундуур Бээжинд сууж байсан Нидерландын элчин сайдын гэргий, хатагтай Торбэкэ авчээ.

1933 онд Парист Ниржидмаад зориулан ёслолын хүлээн авалт зохион байгуулсан бөгөөд энэ үеэр Монгол үндэсний бүрэн хувцас, зүүсгэлтэй Ниржидмаагийн зургийг орос гэрэл зурагчин Иван Билибин тусгайлан авчээ. Зургийн баруун дээд буланд "Эрээн хавиргын хуучин Торгууд хошууны бүгдийн дарга, ван ноёны охин Ниржидмаа" хэмээн Ниржидмаа өөрийн гараар бичжээ.

1882 онд мэндэлсэн Балт ван нь 1771 онд Ижил мөрнөөс буцаж нүүсэн Торгуудын голлох ноёдын нэг Бамбарын хойч бөгөөд тэрбээр Манж, Хятадын төрийн хэрэгт нөлөөтэй оролцдог Монгол ноён байжээ. Балт Бээжинд хүмүүнлэгийн, Токиод цэргийн боловсрол (1906-1908) эзэмшиж 1917 онд Шиньжанаас Бээжинд шилжин сууж, Хятадын БНУ-ын сенатын гишүүнээр сонгогдон ажиллаж байгаад 1920 онд Токиод өөд болжээ. Хятадын хэл соёлыг нэвтэрхий мэддэг төдийгүй, Япон, Англи хэл эзэмшсэн өндөр боловсролтой Балт ван хүүхдүүддээ Өрнийн боловсрол эзэмшүүлсэн бөгөөд ууган хүү Минжүүр нь Николай II хааны тэтгэлгээр Санкт-Петербургт, удаах хүү Цэдэндоржийгоо Германд сургасан бол хоёр

охиноо Францад сургуульд явуулжээ. Ууган охин Сэрцоо нь хүн эмнэлгийн чиглэлээр суралцаж байгаад залуугаараа нас баржээ. Харин отгон охин Нинжидмаагаа багаас нь Бээжингийн франц сургуульд суулгаж байгаад насанд хүрэхэд нь Европт Өрнийн хэл соёлын мэргэжил эзэмшүүлжээ. Баруун Европ, тэр дундаа Францад сурвалжит угсаат, ухаалаг, гоо үзэсгэлэнт Ойрад Монгол бүсгүй очсон нь Оросын иргэний дайны хөлөөс дайжин тэнд цагаачлан очсон Халимаг Монголчуудын хүндлэл бахархлыг төрүүлж байжээ.

Нинжидмаа Францад байхдаа 1937 онд Монгол уртын дууны ном гаргасан бөгөөд уг номонд Нинжидмаа өвгөд хөгшчүүлээс тэмдэглэж авсан Торгууд ястны 18 уртын дууны үгийг латин үсэг, тод Монгол үсгээр хадан буулгасан энэ ном Ойрад Монголчуудын хэл соёлыг Баруун Европт танилцуулсан хамгийн анхны бүтээлд тооцогддог билээ.

Бид торгууд гүнж Нинжмаагийн замналыг үргэлжүүлж Баруун Монголын өв соёлыг судалж "Баруун Монголын дуу хөгжим ном" бичихээр төлөвлөн Шиньжан Уйгурт намар, өвлийн нийлээд нийт 5500 орчим км газар аялж нутгийн ард олон, соёлын өв тээгчидтэй уулзаж судалгаа хийв.

1[illegible] үндэстэн, 21 сая хүн амтай Шиньжан Уйгарын өөртөө засах оронд 180 мянган гаруй Ойрад Монголгчууд амьдарч байна.

Шиньжаны Ойрад Монголчууд буюу Зүүнгарын Монголчууд Монголынхоо соёл, өв уламжлалаа хадгалж хөгжүүлэхийн төлөө чармайж байна. Энд ардын шошдор дуу, Уртын дуу, товшуур, цуур, бий биелгээ, Жангарын тууль зэрэг Ойрад Монголын соёлын үнэт эрхэм өвүүд унаган төрхөө алдалгүй хадгалагдсаар өнөөг хүрчээ.

Өвийг жинхэнэ тээгчид нь өвөө, эмээ нар байх бөгөөд тэд ач зээ, гуч нартаа өөрийн үндэстний өв соёлоо уламжлуулдаг жамтай. Гэвч гурав дөрвөн жилийн өмнөөс Шиньжаны гацаа, суурин, хошуунууд дахь Монгол сургуулиуд хаагдсанаар Ойрад Монголчуудын үр удам Хятад сургуульд суралцах болсноор Монгол хэл соёл, өв соёл уламжлал тасрах аюул нүүрлэх болжээ. Нөгөө талаар Шиньжаны Монголчуудад худан Монгол бичгийг тулгах болсноор тод бичгийг ад үзэх хандлага буй болж өдгөө хүртэл хэрэглэсээр ирсэн Ойрд хэлэнд зохицсон, гадаад үгийг тэмдэглэж болдог Тод бичиг мөхөх бодит аюул нүүрлэсэнд нутгийн өвгөчүүл илт дургүйцэж байгаагаа бидэнд ярьж байлаа.

Энэ номыг гаргахдаа холбогдуулан Ойрадын өв соёл судлалын нийгэмлэгээс "Ойрад үг, аялагын тайлал" (Д.Насанжаргал, А.Туул) , "Баруун Монголын хаант улсын түүх" (Х.Лхагвасүрэн) номуудыг хэвлэн

гаргаж, “Тод үсэг” буюу Тод Монгол бичгийн цагаан толгойг крилл үсэгт хадан буулгаж, Үндэстний цахим нэвтэрхий тольд “Шиньжан – Уйгурын өөртөө засах орон, “Торгууд ястан” , “Торгуудын их нүүдэл”, “Уваш хаан” зэрэг Ойрад судлалтай холбоотой олон мэдээллүүдийг бэлтгэн оруулав.

Мөн Шиньжаны Борталын аялгуу, Шиньжан Уйгурын Ойрад Монголчуудын дуу хуур, клипийг багтаасан 30 гаруй СД, ном, товхимолоос авсан дуу хөгжим, нотыг өөрсдийн бичсэн дүрс бичлэгийн хамт ганцхан dvd-д багтаснаар Баруун Монголын дуу хөгжимтэй танилцах, түүнээс суралцах, судлах боломжийг бүрдүүлэв.

Шиньжанд очсон газар бүрт торгууд, Ойрад Монголчууд биднийг элгэмсэгээр найр тавин угтаж өөрсдийн ёс заншил дуу хуураа харамгүй үзүүлж байсны үр дүнд Ойрад Монголын 260 гаруй шошдор буюу ардын богино дуу, 150 орчим уртын дуу, Жангарын тууль болон ерөөл магтаал, бүүвэйн дуу, тойг хийгээд орчин цагийг өнгө төрхийг илтгэсэн цөөн хэдэн зохиолын дууг багтаасан энэхүү номоо уншигч авхай танд өргөн толилуулж байна.

Монголын язгуур өв соёл үеэс үед уламжлагдан хадгалагдаж,

дэлгэрэн хөгжих болтугай

Үндэстний цахим өв академийн тэргүүн, профессор **Ж.Төмөрхуяг**

Ойрадын өв соёл судлалын нийгэмлэгийн тэргүүн, академич

А.Шагдарсүрэн

2013.06.22